

Ekonomске slobode – pogled iz zemlje u tranziciji

Poznati institut iz Kanade – *The Fraser Institute* koji objavljuje indeks ekonomskih sloboda u svijetu održao je redovnu godišnju konferenciju u Crnoj Gori, u hotelu „Splendid“. Veliki broj poznatih stručnjaka iz čitavog svijeta bio je na Konferenciji. Iznosim osnovne teze o kojima sam govorio na tom skupu.

Hipoteza: Ekonomске slobode stvaraju ambijent neophodan za tranziciju ekonomije iz državne u slobodnu tržišnu privredu. One stvaraju ambijent za evolutivni nastanak tržišnih i demokratskih institucija i promjenu načina razmišljanja.

Crna Gora je zemlja koja se geografski nalazi u regionu Mediterana i istorijski u tranziciji ka slobodnoj tržišnoj ekonomiji .

Nekoliko podataka o crnogorskoj ekonomiji danas:

1. Najmanja inflacija u regionu
2. Najveće investicije po stanovniku u regionu
3. Najveći indeks ekonomskih sloboda u regionu
4. Najveći stepen privatizacije u regionu
5. Najdinamičnije tržište kapitala
6. Budžetski suficit!
7. Jedina država u regionu koja koristi svjetski konvertibilnu valutu (EURO)
8. Najmanji nivo nezaposlenosti

Uporedo sa tranzicijom Crna Gora je postala **suverena država!**

Kakav je odnos između ekonomskih sloboda (liberalizma) i suverenosti u Crnoj Gori?

Koncept ekonomskih sloboda je bio bazična osnova za ostvarivanje suverenosti. Kako?

Crna Gora i Srbija su bile jedna država! Ali, Crna Gora je 1997. godine počela da gradi nov ekonomski sistem koji je povećavao ekonomske slobode (**značaj biznisa u društvu**)! Ukinute su carine, vize, uvedena je DEM, izvršena brza privatizacija, smanjeni porezi,... Imali smo jednu zemlju sa dva sistema! Ostvarena je tzv. **ekonomska suverenost**. Odnosno, vječita sumnja da Crna Gora ne može preživjeti bez ekonomske pomoći federacije je bila otklonjena kada su građani Crne Gore osjetili ekonomsku slobodu, slobodu trgovine, slobodu osnivanja firmi, slobodu zarade, slobodu uvoza i izvoza,.... Broj građana koji je bio za suverenost **naglo se povećavao sa rastom**

ekonomskih sloboda! Npr. na izborima 1990. godine za suverenost je bilo oko 15% građana, dok je 1998. godine (neke interne procjene) taj procenat porastao na oko 30%, a 2006. godine – 55,55%. Rast ekonomskih sloboda je upravo vezan za period 1997-2006. godina.

Ekonomске slobode su pomogle dostizanje suverenosti! Posebno EURO! Makar to bi trebalo da priznaju (ili napadaju) kritičari naše liberalne škole!

Sada je pitanje da li će suverenost pomoći daljem razvoju ekonomskih sloboda u Crnoj Gori!

Zašto dalje ulagati u ekonomske slobode? Zašto treba ulagati u slobodu bavljenja biznisom? Zašto treba nastaviti **koncept razvoja ekonomskih sloboda**, za koji se zalaže crnogorska ekonomska škola? To je mnogo širi pristup ekonomskom razvoju od neoliberalizma, čiji su nosioci Svjetska banka i Međunarodni monetarni fond. Zar nije malo čudno da su među najvećim kritičarima neoliberalizma pojedinci i institucije u Crnoj Gori koji „ne mogu bez IMF-a i WB“ i koji su svakodnevno u poslu sa njima!

Zašto dalje ulagati u ekonomske slobode?

Postoje makar 4 razloga:

1. Kako da Crna Gora postane mediteranski tigar? Ako je Azija imala svoje tigrove (Hong-Kong, Singapur,...) zašto ih ne može imati i Mediteran?

A to znači, kako da Crna Gora bude među **prvih pet zemalja u svijetu po ekonomskim slobodama** (sada je na 60-om mjestu od 170 rangiranih)? Povećanje ekonomskih sloboda vodi razvoju preduzetništva i stvaranju **domaće preduzetničke klase!** Preduzetništvo je kreativna snaga društva! Isto tako, preduzetništvo ima ulogu „kreativne destrukcije“ (Šumpeter). Bez domaće preduzetničke klase i bez formiranja **novih privatnih porodičnih firmi** ne može se razvijati način razmišljanja svojstven slobodnoj tržišnoj privredi!

Dalje stvaranje institucionalnog ambijenta za podsticanje preduzetništva je energija dalje tranzicije u Crnoj Gori. Okvir tog ambijenta počiva na **privatnoj svojini (privatizacija) i smanjenju države**, odnosno njene potrošnje. Da li je to danas orijentacija u Crnoj Gori?

2. Individualizacija je važan doprinos ekonomskih sloboda u zemljama u tranziciji. Najmanje jedan vijek ove zemlje su kolektivističko nedemokratsko društva. Društvo u kome je država data od Boga i koja kao Bog traži poslušnost građana. Građanin je radi države, a ne obrnuto!

Građanin je sve očekivao od države: zaposlenje, platu, stan, školu,... To je bila ta socijalistička država (koja se danas od milja zove socijalna država).

Ekonomске slobode narušavaju mit o državi u glavama građana tranzicionih zemalja. One povećavaju **ekonomsku nezavisnost građana od države!** Odnosno, ekonomске slobode **povećavaju zavisnost države od građanina!** To je velika promjena u načinu razmišljanja građana tranzicionih zemalja!

Kako da u Crnoj Gori državu, odnosno administraciju i birokratiju učinimo manjom, efikasnijom, i sa smanjenim troškovima? Da li je činjenica da je prvi budžet suverenoj Crnoj Gori (2007) povećan za oko 150 miliona ili za oko 30% signal da će biznis u Crnoj Gori biti poreski opterećen? Zašto višak (suficit) u budžetu nije motiv da se još više smanje porezi, nego da se poveća poreska potrošnja? Sa visokom budžetskom potrošnjom nema individualizacije društva, nema evolutivnog procesa razvoja demokratije!

3. Institucije - Tranzicija znači promjenu institucionalne strukture jednog društva. Zamjenu institucija koje su činile ambijent državne ekonomije institucijama koje podrazumijevaju slobodnu tržišnu privredu. Da li treba da mehanički prenosimo institucije sa Zapada, ili treba da stvorimo uslove da se te institucije prirodno, evolutivno razvijaju u Crnoj Gori? Kako da tradicija i kultura dođu do izražaja u razvoju institucija?

Svi znamo da banane ne rastu na Islandu!

Ali da li znamo da ni sve institucije „države blagostanja“ ne rastu u sistemu slobodne tržišne ekonomije, koja treba da bude ishod tranzicije, makar shodno dosadašnjem modelu ekonomije u Crnoj Gori?

Ekonomске slobode stvaraju ambijent za evolutivni razvoj institucija, za njihovo evolutivno i prirodno ukorijenjivanje u način razmišljanja, kulturu i tradiciju! **Ekonomске slobode podstiču institucionalne promjene iznutra – organski!** Zašto je implementacija mnogih zakona u zemljama u tranziciji neefikasna? Zato što su oni nametnuti i nisu rezultat slobode izbora, niti dovoljno učvršćuju karakteristike koje izviru iz kulture, tradicije, običaja, neformalnih pravila!

Da li će 130.000 stranica zakona EU koje treba donijeti u nekoliko godina prijetnja ekonomskih slobodama? Ako njihovu implementaciju shvatimo kao administrativne zadatke – sigurno da! Nema efikasnih institucija koje nisu izrasle iz ambijenta ekonomskih sloboda i koje ne funkcionišu u ambijentu ekonomskih sloboda.

4. EURO - Crna Gora koristi EURO! Mnogi političari ističu kako je velika greška što Crna Gora nema svoju valutu i svoju štampariju! Kada bi Crna Gora imala svoju valutu i svoju štampariju tada bi lakše rješavali neke ekonomске probleme i ne bi postojala opasnost da kroz trgovinski deficit EURO iscuri iz Crne Gore.

Ja kažem: **Crna Gora ima valutu i ima štampariju.**

Valuta se zove: **EURO**

Štamparija: **ekonomске slobode**

Ekonomске slobode privlače investitore, privlače preduzetnike, povećavaju proizvodnju, povećavaju razmjenu! Povećavaju stok realnih dobara i usluga!

A šta je novac? Monetarni izraz ovih realnih tokova!

Biznis štampa EURO, a ne štamparija kojom upravljaju političari!

Kako onda podstaći ekonomske slobode? Kako podstaći biznis?

Obrazovanje je jedan od važnih pokretača načina razmišljanja koji podstiču novo shvatanje ekonomskih sloboda, odnosno biznisa.

Obrazovanje i vojska su stubovi države blagostanja! Obrazovanje je osnov njene ideologije, vojska fizička zaštita te ideologije. Država je blagostanja manje vidljiva socijalistička država. Socijalistička država je propala! Država blagostanja je u krizi! Zar projekat Evropske Unije nije pokušaj spašavanja države blagostanja?

Crna Gora na žalost nije ukinula vojsku, ali ju je smanjila! Tipičan slučaj nedovoljne hrabrosti da se sprovede čisto rješenje nekog problema.

Obrazovanje je u reformi!

Za razvoj načina razmišljanja koji bi dalje podsticao ekonomske slobode i biznis, kao i demokratske vrijednosti u Crnoj Gori obrazovanje je fundamentalno!

Na bazi svog iskustva iz vlada Vuka Vukadinovića (crnogorske) i Ante Markovića (SFRJ) shvatio sam značaj promjene načina razmišljanja i u tom kontekstu obrazovanja u procesu tranzicije.

To je bio razlog da sam lično i sa mojim saradnicima puno ulagao u mlade ljude i njihov način shvatanja ekonomije i institucije koje razvijaju novo shvatanje života.

- ❖ 1992. godine sam osnovao međunarodne **Postdiplomske studije „Preduzetnička ekonomija“** na Ekonomskom fakultetu u Podgorici. Postdiplomske studije „Preduzetnička ekonomija“ traju dvije godine, polaže se 12 ispita, od kojih se jedan broj polaže i na engleskom jeziku. Međunarodno su poznate i priznate. Oko 300 studenata, koji su danas na važnim mjestima u biznisu i politici je završilo ove postdiplomske studije.
- ❖ 1993. godine – osnovan je **Centar za preduzetništvo**, prvi konsalting centar u Crnoj Gori, i jedan od prvih konsalting centara u regionu.
- ❖ 1995. godine – **PMB studije** na Ekonomskom fakultetu u Podgorici – popularne studije među studentima, okrenute praktičnom shvatanju ekonomije i biznisa!

- ❖ 1998. godine – osnovan je **ISSP – Institut za strateške studije i projekcije**, koji je uradio strateški dokument za izgradnju ekonomskog sistema u Crnoj Gori.

Sve ove institucije zajedno (uz još neke) su oslonac jedne nove ekonomske misli u Crnoj Gori, koja je drugačija, ne samo u odnosu na raniju ekonomsku misao (istina i danas prisutna u Crnoj Gori), već i u odnosu na ekonomsku misao u regionu.

Zato smo sve poznajiji kao **Crnogorska ekonomska škola**, odnosno kao škola „Preduzetnička ekonomija“. Škola gradi **mrežu** kao što to rade Harvard, LSE, Oksford,... Ako mogu oni, zašto ne i mi?! Poštujemo svakog, ali vjerujemo u sebe! **Možda nije tipično crnogorski, ali jeste naški!**

- ❖ Sada razvijamo projekat privatnog **Univerziteta - UDG**. Upisana je prva generacija studenata (111 studenata Fakulteta za međunarodnu ekonomiju, finansije i biznis i 111 studenata Fakulteta pravnih nauka).

U temelje građevine UDG ugrađena je knjiga „**Opasne riječi**“ odnosno riječnik slobodne tržišne ekonomije. Znak da će diplomirani studenti ovog Univerziteta biti slobodni (traženi) na širem tržištu... **To je naša priprema za ulazak u EU!**

Naš cilj je da pomognemo da Crna Gora postane **Mediteranski tigar u EU!** Da bude biznis destinacija odnosno **biznis platforma** u regionu Mediterana!

To može samo ako shvatimo da su **ekonomske slobode** fundamentalni **resurs razvoja**. Ili još šire: **razvoj kao sloboda** (A.Sen)!

